

KİTAP TANITIMI

Arşt.Gör. Rabia YANAR*

Kur'an'da Kişilik Eğitiminin İlkeleri,

Ahmet ABAY, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2012, 352 sayfa.

İyiye ve kötüye yönelebilecek temayül ve zihni yeteneklerle donatılan insan için eğitim temel bir gereksinim olmasının yanında onun yapısına/fitratına yerleştirilmiş bir olgudur. Bu bakımdan eğitim, insan hayatında son derece önem arz eden bir yapıya sahiptir. Eğitim söz konusu edildiğinde de vurgulanmak istenen ve hayati değere sahip olan ise kişilik eğitimidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah eğitim ve öğretim olgusuna dikkat çekmiş ve insan eğitiminde kullanılacak prensip, gaye ve metotları onun fitratına göre ayarlayıp temellendirmiştir.

Bu açıdan bakıldığında Yard. Doç. Dr. Ahmet ABAY tarafından doktora tezi olarak kaleme alınan *Kur'an'da Kişilik Eğitiminin İlkeleri* adlı çalışma kişilik-eğitim ilişkisini, kişilik eğitimi yapılırken dikkat edilmesi gereken ilkeleri ve Kur'an'da kişilik eğitimiyle ilgili ilkeleri ortaya koyma noktasında önemli bir fonksiyonu yerine getirmektedir.

Amacının Kur'an'ın ortaya koyduğu eğitim ilkeleri doğrultusunda kişilik eğitiminin nasıl yapılacağını ortaya koymak olduğunu belirten yazarın bu çalışması giriş ve üç bölümden müteşekkildir. Önsözünde insanı değerli ve değersiz kılan tutum ve davranışların kişinin inanç, değer ve kişilik özelliklerine göre şekillendiğini, kişiliğin şekillendirdiği bu davranışların da kişiyle ilgili bilgiler

* KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri.

verdiğini vurgulayan yazar, giriş bölümünde de hayatı öğrenmeye Kur'an'dan başlamanın, ümmet arasında ortak bir anlayışın gelişmesine, ortak bir bakış açısı ve stratejinin oluşmasına, ortak kimliğin yaratılmasına, ortak bir hedef ve idealin ortaya konmasına yardım edeceğini dile getirmektedir. Kur'an-ı Kerim, bu açıdan incelendiğinde Allah'ın bir rehber olarak gönderdiği elçilerini bir şekilde eğitime tabi tuttuğu, Efendimizin eğitiminin de Kur'an ile başladığını görmek mümkündür. Kur'an'ın amacı, mutlak bir eğitime ve bilgi edinmeye muhtaç olan insanın, aklını ve ruhunu terbiyeye elverişli hale getirmek suretiyle eğitim sürecini başlatmak, ardından kabiliyet ve değerlerini kendi doğallığı ve bütünlüğü içinde geliştirmektir. Nitekim en büyük terbiyeci Allah, en önemli rehber Kur'an, en iyi eğitimci de Hz. Peygamberdir. (s. 19-25)

Müellif, **'Eğitim ve Kişilik'** diye isimlendirdiği birinci bölümde (s. 27-146) eğitimin tanımları, amaçları, Kur'an'a göre eğitimin temelleri, Kur'anî eğitimin temel özellikleri, kişiliğin tanımı ve kişilikle ilgili görüşlere yer vermiştir. Eğitim kavramı üzerine farklı görüşlerin olmasının sebebinin her yazarın kendi eğitim felsefesine göre bir görüş dile getirmesini ve bazı eğitimcilerin eğitimin belli bir alanına yönelik tanım yapması olduğunu aktaran Abay, eğitim kavramına yönelik çeşitli tanımlamalara değinerek eğitimin kişiliğin gelişimine yardım eden bilgi beceri ve davranışları elde etmesine yarayan bir süreç olduğunu ifade etmiştir. (s. 27-29) Kur'an-ı Kerim'de eğitim kavramı daha çok r-b-b kökünden gelen terbiye kelimesi ile karşılanmıştır. Yazar da çalışmasında terbiye kelimesine dair tanımlamalara ve terbiye çeşitlerine yer vermiştir. (s. 30-35) Ardından müellif, terbiye kelimesi ile aynı kökten gelen Rabb,

rabbânî, rabbâniyyûn ve ribbiyyûn kelimeleri üzerinde durmuş ayet ve nakillerden örnekler vererek kelimenin daha anlaşılır hale gelmesini sağlamıştır. (s. 36-40) ‘Terbiye ile İlişkili Kavramlar’ başlığı altında yazar, irşat, mürşit, tehzib ve te’dip, ta’lim ve öğretim kelimelerini açıklamış, eğitimin te’dip ve terbiye, öğretimin ise ta’lim ve tedris anlamında değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayarak bu iki kavram arasındaki farka değinmiştir. Ayrıca Abay, eğitimle yakından ilgili olduğunu tespit ettiği tezkiye, tebliğ ve fitrat kavramları üzerinde de durmuştur. (s. 41-51)

‘Kur’ân’a Göre Eğitimin Temelleri’ başlığı altında eğitimin, genel itibariyle toplumun kültürel yapısına, inanç değerlerine ve ekonomik durumuna göre değişiklik arz ederken Kur’ân’da eğitimin ise bilgi, duygu ve amel-eylem temelleri üzerine dayandırıldığını belirten müellif, bu temelleri tek tek ele alarak detaylandırmıştır. Müellif, insanın ilahî ve beşerî olmak üzere iki kaynaktan bilgi edindiğine ancak iki bilgi türünün de netice itibariyle Allah’a dayandığına dikkat çekmiştir. (s. 52) Eğitimin sadece bilgi temelli olmadığını, kişinin ruh halinin ve duygu dünyasının da dikkate alınması gerektiğini ve ayrıca eğitimin pratiğe yansıyan bir boyutunun da bulunduğunu vurgulayan yazar, bu üç temel dışında kalan inanç, ahlak, hukuk ve ibadet eksenli temelleri de detaylandırmıştır. (s. 51-60)

‘Eğitimin Hedefleri’ başlığı altında eğitimin amacının, hayatın amacı içinde olduğunu ve hayata yüklenen anlama göre eğitimin amacının da değiştiğine dikkat çeken müellif, diğer kültürlerde eğitimin amaçlarını düşünürlerin görüşleri çerçevesinde aktardıktan sonra Kur’ân’da eğitimin amaçlarını sıralamıştır. (s. 61-66) Ayetlerden örneklerle islâmî

eğitimin temel amacının, adalet ve insanların mutluluğunu sağlamak olduğunu belirten müellif, bu amacın aynı zamanda dinin va'z edilmesinin amacıyla da paralellik arz ettiğine dikkat çekmiştir. (s. 71) Kur'an'da eğitimin amaçları, Yalnızca Allah'a Kulluk Yapmak, Hayırlı İnsan ve Hayırlı Bir Toplum İnşa Etmek, Kurallara Uyma Bilinci Oluşturmak, Toplumsal Adalet Bilinci Oluşturmak, Şefkat Merhamet ve Barış Ruhu Oluşturmak, Yardımlaşma ve İyiliği Yayma Ruhu Oluşturmak, Cihad Ruhu Oluşturmak, Yakın ve İtmi'nan Sahibi Kişiler Yetiştirmek, Düşünen ve Akleden Kişiler Yetiştirmek, Maddî ve Manevî Yarar ve Erdemleri Korumak, İnsanın Bütün İhtiyaçlarını Gidermek şeklinde sıralamaktadır. (s. 70-110)

Ardından 'Kur'anî Eğitimin Temel Özellikleri'ne değinen yazar, bunları, Kur'an'a göre eğitim doğumdan önce başlar, geçmişle geleceği birbirine bağlayan bir eğitimidir, insanı bütün yönleriyle ele alır, kuşatıcıdır, dengelidir, insanı olduğu gibi kabul eder, özgürlükçüdür, sevgi eksenslidir başlıkları altında detaylandırmaktadır. (s. 110-130)

'Kişiliğin Tanımı ve Kişilikle İlgili Görüşler' başlığı altında değişik açılardan kişilik tanımları üzerinde duran müellif, çalışması sırasında kişiliğin pek çok tanımıyla karşılaştığını, herkes tarafından kabul gören bir tanımın yapılmasının zor olmasına rağmen çeşitli tanımlamalarda özgünlük, devamlılık ve ayırıcı oluş gibi unsurların vurgulandığını belirtmiştir. Ayrıca yazar, kişilik eğitimi toplumu oluşturan bireylerin eğitimi ve bireyin bizzat kendisinin eğitimi olmak üzere iki alanda incelemek gerektiğine dikkat çekmiştir. Zira nitelikli bir toplum, kişiliği sağlam bireylerden oluşmaktadır. (s. 130-135) Kişilik kavramını irdeledikten sonra yazar, bu kavramla

ilişkili ve bazen kişilik ile karıştırılan fert, vech, karakter, huy-mizaç, şâkile, kavramlarını açıklamıştır. (s. 135-141) Birinci bölümde daha çok konuyla ilgili kavramların tanımlamasını ve ayrıntılı bir şekilde açıklamasını yapma gayreti içinde bulunan müellif, kimlik ve kişilik oluşumunu kısaca anlattığı kısım ile birinci bölümü nihayete erdirmiştir. (s. 141-146)

Çalışmanın asıl amacı olan **“Kur’ân’da Kişilik Eğitimi”**ni ihtiva eden ikinci bölümde müellif, ‘Kur’ân’a Göre Kişilik Eğitiminin Temel Amaçları’ (s. 147-165), ‘Kur’ân’a Göre Kişilik Eğitimi Etkileyen Faktörler’ (s. 165-189) ve ‘Kişilik Eğitiminde Kullanılan Yöntemler’ (s. 190-225) adı altında üç ana bölümde Kur’ân’da kişilik kavramını incelemektedir.

Kişilik eğitiminin nihâi hedefini vurguladıktan sonra yazar, (s. 147) Kur’ân’a dayalı ideal bir neslin yetişmesi için kişilik eğitiminin amaçlarını; İnançlı, Salih, Sağlıklı, İlim ve Hikmete Saygılı, Girişimci, Atak ve Cesur, İradesi Güçlü/Şahsiyetli ve Yaratıcı/Tasarımcı Nesiller Yetiştirmek şeklinde sıralamaktadır. (s. 161-165)

Kişilik Eğitiminin Amaçlarını Kur’ân ve Hadisler ışığında ele alan müellif, İnançlı ve Salih nesilden maksadın, Allah’ın emirlerine teslim olmuş ve salih bir nesil olduğunu vurgular. Yazar, salih neslin, iyi amel üzere olan hayırlı bir nesil anlamını ihtiva ettiği gibi yaratılış yönünden tam, yani sakat olmayan bir nesil anlamında da anlaşılması gerektiğine dikkat çekmiştir. (s. 148-149) İnsanın maddi ve manevi boyutunu göz önünde bulunduran yazar, sağlıklı bir neslin beden, ruhen ve aklen sağlıklı olmasıyla gerçekleşeceğini dile getirmiştir. Nitekim İslâm dininin, sağlıklı nesiller yetişmesi için her türlü koruyucu tedbiri de aldığı altını çizen müellif, insana düşenin ise kendisine emanet

olarak verilen nimetleri koruması gerektiği gerçeğini ifade etmiştir. (s. 149-152)

Hikmet kelimesinin sözlük ve terim anlamına değindikten sonra bu kavramın Kur'ân'da hangi anlamlarda kullanıldığını kaydeden müellif, bütün tanımların ittifak ettiği hususa göre hikmetin, sebep ve netice ile ilgili, düşünce düzeyinden eyleme çıkabilen bilgi olduğunu belirtmiş, ardından İslâm dininin en çok değer verdiği düsturlar arasında ilim ve hikmetin olduğunu da ifade etmiştir. (s. 152-155)

İslâm, Müslümanlardan âtil durmayıp aktif olmalarını istemektedir. Yazar da İslâm tarihine bakıldığında ancak Allah'a dayanan ve hakkı yüceltme gayreti taşıyan toplumların dünyaya hükmettiğini belirtmiştir. Nitekim kendini süper güç sayan birkaç ülkenin esiri olduğumuz bu çağda cesaret ve girişimciliğe ne kadar ihtiyacımız olduğu bunun en açık kanıtıdır. (s. 155-158)

Kur'ân'da kişilik eğitiminin amaçlarından biri de iradesi güçlü, dünyaya geliş amacının farkında olup hayata bu perspektiften bakan ve aynı zamanda mucit, tasarımcı nesiller yetiştirmektir. Müellifin de haklı olarak altını çizdiği taklit, taassup ve işin kolayına kaçma, yaratıcılık düşüncesini ne yazık ki yok etmiştir. (s. 158-165)

'Kur'ân'a Göre Kişilik Eğitimi Etkileyen Faktörler'(s. 165-190) başlığı altında söz konusu amillerin tespit ve izahını yapan müellif, bu faktörlerin her birinin etki gücünün ne kadar olduğunu kestirmenin mümkün olmadığını belirtmiştir. Bilinen tek şey kişiliğin oluşumunu sadece bir etkene bağlamanın mümkün olmadığıdır. (s. 165-167) Ardından yazar kişilik eğitimi etkilediğini tespit ettiği; İrsiyet ve Ailenin Rolü (s. 167-

178), Çevrenin Rolü (s. 178-180) Tarihsel ve Kültürel Faktörler (s. 180-183) ve Duanın Rolü (s. 184-189) gibi etmenleri tek tek ele alarak açıklamıştır.

Kişilik oluşumunda irsiyet ve ailenin rolünün önemine değinen yazar, kişiliği etkileyen âmillerin, anne-babanın kişiliğiyle başlayıp anne rahmi ve çevreyle devam ettiğini söylemektedir. (s. 168) İnsanın temelde; aslı tabiat, kalp ve akıl olmak üzere üç temel unsurdan oluştuğunu dile getiren müellif, bu üç temel unsuru tek tek ele alarak bunların doğrudan ya da dolaylı olarak kişiliği etkilediğini vurgulamıştır. (s. 169-178) Yazara göre doğuştan getirilen yetenekler ve akıl ne kadar üstün olursa olsun kişilik, bunlardan daha çok, içinde her an yaşanan çevreden etkilenmektedir. (s. 180)

Tarihsel ve kültürel faktörlerin diğer bir ifadeyle atalar kültürünün kişilik üzerinde yadsınamaz bir etkisi olduğunu dile getiren müellif, bu etkilenmenin bazen olumlu bazen de olumsuz olarak gerçekleştiğinin altını çizmiş, bu nedenle tarihi ve kültürel âmillerden yararlanılırken dikkatli olunması ve kimden gelirse gelsin yanlış anlayışların reddedilmesi gerektiği hususunda uyarılarda bulunmuştur. (s. 180-183)

İnsan hayatının vazgeçilmezlerinden biri olan duanın rolüne de değinen yazar, Yaraticının bu fitri duygunun kendine yöneltilmesini istediğini belirterek insanın karakter ve özellikleri üzerinde de tesiri olan duanın, alışkanlık biçiminde süreklilik kazanması gerektiğini ifade etmiştir. Öte yandan insanın iç dünyasından başlayarak bütün âlemi evrensel bir dil olarak kuşatan dua, insanı olumlu düşünmeye sevk edecektir. (s. 184-189)

Bu bölümde yazar son olarak 'Kişilik Eğitiminde Kullanılan Yöntemler'i söz konusu etmiştir. (s. 190-225)

Kur'ân'ın bu hususta önerdiği/kullandığı yöntem ve metotları: İnsanlara Kendi Dilleriyle Hitap Etmek (s. 190), Somuttan Soyuta Gitmek (s. 191-192), Bilinenden Bilinmeyene, Yakından Uzağa (s. 192-193), Sözün En Güzelini ve Yumuşağını Söyleyerek Eğitmek (s. 193-194), Takrir (s. 194-196), Soru-Cevap (s. 196-197), En Güzel Yöntemi Kullanarak Tartışmak (197-199), Teşbih ve Temsil Yoluyla Eğitme (s. 199-202), Tedrici Eğitim (s. 202-203), Kıssalar İle Eğitim (s. 203-211), Yaparak-Yaşayarak ve Gözlemle Eğitim (s. 211-215), Öğütle Eğitim (s. 215-217), Terğib (sevdirme) ve Terhib (sakındırma) (s. 217-225) şeklinde sıralamıştır.

Kur'ân'ın kullanmış olduğu bu yöntemlerin, eğitimde göz önünde bulundurulması gereken yöntemler olduğuna dikkat çeken yazar, bu yöntemleri tek tek detaylandırmıştır. Söz konusu yöntemler arasında zikredilen 'Kıssalar ile Eğitim' bölümünde müellif, Kur'ân'da yer alan kıssaların, genel itibariyle peygamberlerin kıssaları, kim tarafından yaşandığı belli olmayan birtakım olayların ve Peygamber olup olmadıkları kesin olmayan kişilerin anlatıldığı kıssalar, Peygamberimiz döneminde meydana gelen birtakım hadiselerle ilgili kıssalar ve gaybî konularla ilgili kıssalar şeklinde dört bölümde ele alınabileceğini zikretmiştir. (s. 206-207) Kıssaların gayelerini de sınıflandırmayı ihmal etmeyen yazar bu hususta şöyle bir sınıflandırma yapmıştır: Hz. Muhammed'in Peygamberliğini İspat Etmek, Bütün Peygamberlerin Aynı Hakikati Tebliğ Ettiklerini Göstermek, İbret ve Örnek Alınmasını Sağlamak ve Peygamberi ve Ona İman Edenleri Yüreklendirmek (s. 207-208)

Yazar, Kur'ân'ın sık sık kullanmış olduğu Terğib ve Terhib kısmında (s. 217-225) Kur'ân'ı Kerim'de İnsanların

Terğib Edildiği Şeyler (s. 218-220) ve Kur'an'ı Kerim'de İnsanların Terhib Edildiği Şeylere (s. 220-225) değinerek bölümü sonlandırmıştır.

Kişilik Eğitiminde Göz Önüne Alınacak İlkeler

başlığını taşıyan üçüncü bölüm, tezin son bölümünü oluşturmaktadır. (s. 227-329) "Kur'an'ın Kişilik Eğitimi İçin Sunduğu İlkeler" (s. 227-308) ve "Kişilik Örnekleri" (s. 309-329) bölümün ana konularını ihtiva etmektedir.

Yazar, bölümün ilk ana konusunu oluşturan "Kur'an'ın Kişilik Eğitimi İçin Sunduğu İlkeler" başlığı altında öncelikle 'ilke' kavramının anlamı üzerinde durmaktadır. Kâinat kitabını yaratan Allah, bu kitabıyla insan arasında bağ kurup, insanı bu kâinat kitabının bir fihristi yapmıştır. Kâinatı en iyi bilen ve tanıyan hiç şüphesiz Allah'tır. İnsanın eğilimlerini, iç dünyasını, maddi ve manevi boyutunu en iyi bilen de Allah olduğuna dikkat çeken yazar, dolayısıyla kişilik eğitimi yapılırken Kur'an'a müracaat etmenin zorunluluğunu ifade etmektedir. (s. 227-228) Ardından müellif, Kur'an'ın ortaya koyduğu ilkeleri sıralayıp açıklamaktadır. Bu ilkeler; Tevhid Yani Allah'ı Hayatın Merkezine Yerleştirmek (s. 228-235), Tedebbür ve Tertil Üzere Kur'an Okuma (s. 235-236), Yapılan Amelin Karşılığını Sadece Allah'tan Beklemek (s. 236-237), Problemlerin Çözümü İçin Allah ve Resulüne İtaat (s. 238-239), Haşyet Sahibi Olmak (s. 239-240), İmanın Sınanacağını Bilmek (s. 240), Rızkı Allah'ın Verdiğini Bilmek (s. 240-242), Ferdin Öncelikle Kendinden Sorumlu Olması (s. 242-243), Dünya ve Ahiret Boyutunu Birlikte Düşünmek (s. 243-245), Geçici Olanı Değil Kalıcı Olanı Tercih Etmek (s. 245-247), Nitelikli Olmak (s. 247-250), Sözünde ve Eyleminde Tutarlı Olmak (s. 250-251), Herkese Seviyesine Göre Sorumluluk Yüklemek (s. 251-252),

İnsanların İşini Kolaylaştırmak (s. 253-254), Vahyi Ölçü Almak (s. 254-257), Yeryüzünün Emanetçisi ve Halifesi Olduğunu Bilmek (s. 257-260), Tevbe Etmek (s. 260-261), Çokluk Arzusu ve Hırstan Uzak Durmak (s. 261-265), İnsanın Kurtuluşu: Sarp Yokuşa Tırmanmak (s. 265-267), Riyadan Kurtulup Gerçek Dine Yönelmek (s. 268-271), Adanmışlık ve Fedakârlık Bilinci Oluşturmak (s. 271-273), Yardımlaşma ve Dayanışma Bilinci Kazandırmak (s. 273-275), Takva Örtüsüne Bürünmek (s. 275-278), Seyahat Ederek Allah'ın Ayetlerini Müşahede Etmek (s. 278-279), Haklara Saygı Duymak (s. 279-281), Belli Tehlikelere Karşı Uyararak (s. 281-308) olarak tespit edilmiştir. Yazar son ilke olarak ele aldığı 'Belli Tehlikelere Karşı Uyararak' kısmında, insanların maruz kaldığı ve uyarılması gereken söz konusu tehlikelerin, nefis, şeytan ile yakıtı insanlar ve taşlar olan ateş olduğunu belirtmiştir.

Son bölümün konusu olan "Kişilik Örnekleri" (s. 309-329) bölümünde yazar, 'Kur'an Işığında Örnek Kişilikler' (s. 309-321) ve 'Olumsuz Kişilikler'den (s. 321-329) söz etmiştir. İslâm'ın, kişilik sahibi bir insan olabilmek için insanî kişiliğin üzerine vahiyle yoğrulup şekillenmiş bir hayat yaşamayı öngördüğünü dile getiren yazar bunun için en güzel örneğin peygamber kıssalarında gizlendiğini tespit etmiş ve Kur'an'ı Kerim'de zikredilen peygamber kıssalarından hareketle çıkarılması gereken örnekliliği gözler önüne sermiştir. Ardından yazar, ayrı bir başlık altında, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz Peygamber'in model şahsiyeti üzerinde durarak onun âlemlere olan örnekliliğini nazara vermiştir. (s. 309-321) Son olarak yazar, Kur'an'ı Kerim'in üzerinde önemle durduğu birtakım olumsuz kimlik tiplerinden bahsederek çalışmasını sonlandırmış ve bu tiplerin

bazen kâfir (inkârcı), bazen münafık (ikiyüzlü), bazen müşrik (ortak koşan), bazen de fâsık ve zâlim şeklinde tezâhür ettiğini belirtmiştir. (s. 321-329)

Sonuç bölümünde yazar, genel olarak Kur'ân'ın sunduğu eğitim modelinde oluşturulmak istenen kişiliğin özelliklerini ve bu modelin dayandığı ilkeleri özetlemekte asıl örnek alınacak kişiliğin, yüce bir ahlak üzere olan, tüm insanları seven ve son derece merhametli olan Efendimiz Hz. Muhammed olduğunu vurgulayarak çalışmasını tamamlamaktadır.

Sayın Abay tarafından kaleme alınan bu çalışma Kur'ân-ı Kerîm'e bütüncül bakarak Kur'ân'da kişilik eğitiminin ilkelerini tespit edip okuyucuya derli toplu sunması açısından önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Tanımlamalar ve teknik terimlerin yoğun olduğu çalışma, ayetler ve çeşitli örneklerle açıklanıp zenginleştirilerek okuyucu tarafından kolay anlaşılır hale getirilmiştir. İlk baskısı olması hasebiyle her ne kadar yer yer imlâ ve baskı hatalarına rastlansa da yoğun emek harcanmış bir çalışma olduğu dikkat çekmektedir.